

РОМАН ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ЮЛІЯ, АБО ЗАПРОШЕННЯ ДО
САМОВБИВСТВА»: НА ПЕРЕХРЕСТІ ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИХ
ТЕНДЕНЦІЙ

Аналізуються жанрово-стильові особливості роману П. Загребельного «Юлія, або запрошення до самовбивства» як роману-серенади, роману-реквієму, психологічного, філософського роману, роману-утопії. З погляду нарації, межової ситуації і розв'язки досліджується концептуальна спрямованість міфу героя і міфу автора.

Ключові слова: міф, роман, нарація, жанр, жінка, символ, смерть.

Анализируются жанрово-стилевые особенности романа П. Загребельного «Юлия, или Приглашение к самоубийству» как романа-серенады, романа-реквиема, психологического, философского романа, романа-утопии. С позиции нарации, межевой ситуации и развязки исследуется концептуальная направленность мифа героя и мифа автора.

Ключевые слова: миф, роман, нарация, жанр, женщина, символ, смерть.

Художні пошуки письменника акумулюються в жанрі твору як наслідок активізації зовнішніх і внутрішніх жанротвірних чинників [4]. П. Загребельний – майстер оригінальних жанрових різновидів: «Диво» – роман-гіпотеза про зодчого храму Софія Київська, «Я, Богдан» – роман-монолог про творця Козацької держави. Роман «Юлія, або Запрошення до самовбивства» у чомусь традиційний для письменника, а деякими ознаками, зокрема жанровим розмаїттям, тяжіє до постмодернізму. Першою частиною назви «Юлія» роман уписується в низку творів, названих за ім'ям героя чи героїні: «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан». Друга частина назви «Запрошення до самовбивства» містить внутрішню суперечність. До самовбивства не запрошують. До самовбивства підштовхують зовнішні обставини або внутрішні спонуки. Самовбивство закладено в самій концепції роману як наслідок трагізму світу й людини. У кожній частині йдеться про трагічну подію. А частини названо пригодами. На перший план висунуто любовні пригоди Шульги – головного героя твору. Семантика власне назв усіх частин «Азія», «Європа», «Борисфен», «Ітіль», «Візантія» тяжіє до символів.

Роман поєднав різні жанрові ознаки: роман-серенада, психологічний роман, роман-реквієм, філософський роман, роман-утопія. Основний фокалізатор у творі – Шульга. Автор епізодично відобразив усе його життя – від навчання в танковому училищі за війни до трагічного кінця в Туреччині в роки незалежності України. Крізь свідомість Шульги проходять образи жінок під одним ім'ям – Юлія. Так звали його землячку, яку випадково зустрів перед відправкою на фронт у Ташкенті 1942 року. Юлія сформувала жіночий ідеал Шульги. Так починається міф про ідеальну жінку. Тут «голос» героя накладається на «голос» автора. Прагнення Шульги ідеалу, який виник на основі першого чоловічого досвіду, пережитого сексуального екстазу, зрештою призводить героя до роздвоєння, до межової ситуації, коли «голоси» героя й автора відокремлюються, а їхні міфи стануть концептуально самостійними. Шульга усвідомить, що за ім'ям Юлії стояв не реальний образ жінки, а символ, бо й сама Юлія не була власне Юлією. Так її, тоді ще школярку, назвав учений-археолог за незвичайну вроду дівчини. Казав, що вона схожа на скіфську жінку. Батьки назвали її Уляною, а всі звали Уля, Улька.

Психологічна інтрига з жіночими іменами для Шульги почалася раніше, коли курсантом танкового училища на танцях познайомився з дівчиною Уляною. Почувши її ім'я, Шульга дотанцював з нею танець і пішов геть. Більше на танці не приходив. Уляною звали матір Шульги. У його свідомості це ім'я стало символом першої жінки й поклало табу на появу можливої конкурентки. Новим носієм жіночого ідеалу стає Юлія. Акцентоване повтором, її ім'я містить для Шульги щось сакральне: «Що йому Азія, що йому Європа? Юлія, Юлія, Юлія!» [1, с. 29]; її тіло «розкішне, пахуче, як паска» [1, с. 38].

Образ Юлії твориться романтичними засобами (в її голосі «мовби ніжність світу зосереджена» [1, с.10]), часто в деталях у східному стилі («трояндові квітники», «ароматичні сади»). В образі Юлії природно звучать величальні мотиви, що надають роману ознак серенади – і твір стає найдовшою величальною на честь жінки. Схожістю з ташкентською Юлією зближуються жінки, віддалені від неї в часі й просторі. У них різні імена, але кожна з них для Шульги є тією, першою Юлією. «Голосом» героя автор стверджує: вона справді «існувала на обріях його [Шульги – В. М.] життя» [1, с. 72].

Ставлення Шульги до жінок, що нагадують йому Юлію з Ташкента, розкриваються на психологічному, трагічному та філософському рівнях. У романтичному світі Шульги і Юлії починають звучати перші трагічні акорди: «... все його тіло сміється й співає, а йому у відповідь сміх і спів жіночого тіла, і нестерпна ніжність, і гарячий шепіт, і запаморочення, і повільний сон, мов радісна смерть» [1, с. 22]. Ім'я Юлія було для нього шифром, знаком, символом «на ціле життя, на смерть і безсмертя» [2, с. 20]. Ці трагічні акорди поступово переростуть у трагічну мелодію і ще одну грань жанру твору – роман-реквієм.

Подаючи роздуми Шульги про місце в його житті Юлії з Ташкента й жінок, схожих на неї, автор подає психологічний аналіз цього процесу й формує філософську позицію героя: «Шульга знав, що кращої жінки, ніж Юлія з азійської ночі в Ташкенті, він уже ніколи не зустріне, не знайде, не матиме, не зможе мати, та підсвідомо знав він і те, що завжди, коли траплятиметься на його химерно-ламливій путі нова Юлія, азійська ніч мовби повторюватиметься, наповнюватиметься чимось новим, тривожно-незбагненим ...» [2, с. 20].

Чи не найрадикальніші зміни пережив Шульга у стосунках із німецькою жінкою Ульрікою. Іде до неї як завойовник і насильник. Його девіз: «Хай лащатся до нас ці розгодовані німецькі фрау» [1, с. 41]. Коли ж побачив Ульріку, вона стала для нього Юлією, тією жінкою, у якій він «народився і вмер» [1, с. 41]. Від цієї різкої схожості Шульзі стало страшно. Він «вважав, що німецька жінка капітулювала перед ним, насправді він капітулював перед нею» [1, с. 52].

Наростання трагізму в романі, а відтак і жанрових ознак реквієму відбувається кількома способами: несподіваною смертю жінок, з якими зближається Шульга, посиленням трагізму в думках самого Шульги, трагізму, пов'язаного з усвідомленням власної провини й безвиході, які підштовхують його до трагічного кінця. П. Загребельний спостеріг зв'язок особистої драми Шульги з драмами повоєнного часу: «Не було в цьому новому житті первісної чистоти, щось зламалося в душі, скаламутилося...» [2, с. 27].

Шульга вкрай пригнічений самогубством Ульріки (утопилась), вважає це подвійною смертю – і Ульріки, і Юлії. Ольгу (частина «Борисфен») бандити кинули під колеса поїзда. Юлія з Москви загинула в авіакатастрофі. Автор робить спробу порятувати Шульгу від почуття трагічної провини перед пам'яттю цих жінок і вдається до символічного образу, що нагадує інфернальні стихії: «всі ті жінки, які значилися для нього іменем Юлії, власне були й не жінками, а мовби простором, диким, темним, страхітливим... і всі зникали в тому просторі...» [3, с. 28].

У загибелі цих жінок безпосередньої провини Шульги немає. Скоріше йдеться про передумови цієї провини – чоловічий егоїзм. Про нього також не йдеться прямо. Лише в думках про Ольгу, котра ставала для Шульги «вирієм вічності», крізь тривогу героя поступово наростає передчуття його кінця («зникнути безповоротно»), кінця романтично забарвленого («радісно щезнути»), аж поки свідомість Шульги не зловить трагічний сигнал підсвідомості, зафіксований у другій частині назви роману, – «самовбитися» [2, с. 35]. Особливо часто фіксується трагізм становища Шульги в останній «пригоді» під назвою «Візантія». Спочатку опосередковано («солодка, як смерть, любов»), а далі все одвертіше, поки в його словах, звернених до Юлії, котру зустрів у Стамбулі, не прозвучить моральний вирок самому собі: «Я винний перед тобою... Усім своїм життям» [3, с. 40].

Тут жанрові тенденції роману опиняються на перехресті. Як наслідок, психологія (образи емоцій, аналіз емоційних станів) передає естафету філософії (образу думки, осмисленню вчинків та їхніх результатів). Посилюється трагічне звучання романтичних мелодій, ознаки роману-серенади відходять на другий план. На тлі психологічного роману активізуються жанрові риси філософського роману та роману-реквієму.

Шульга опиняється в межовій ситуації. Його стан і долю визначають два усвідомлення: омани й провини. Видимість ідеалу в умовах війни він прийняв за дійсність і жив у тій омани все повоєнне життя. Усвідомивши такий стан, Шульга прийняв свій суд і виконав вирок. Друге усвідомлення стосується провини перед Юлією в Стамбулі, що призводить до втрати інтересу до звичайних цінностей життя: «все стало несуттєвим і безглуздим». Він не бачить виходу із становища, окрім єдиного: «поставити крапку» [3, с. 40]. Перед подихом порожнечі Шульга переосмислює і свою найвищу цінність – Юлію. Його раптом прикро вразила думка, що «жінка, до якої він ішов крізь роки і десятиліття, яку вперто шукав, насправді ніколи не існувала. Він її вигадав. А жінку не можна вигадати. Все можна вигадати, окрім жінки і смерті» [3, с. 42]. Так у свідомості Шульги жінка як символ життя і смерті опиняються на одній площині. Настає час приймати рішення. Внутрішній жест стає зовнішнім (вчинком). На свій останній крок Шульга наважується з «мужньою радістю»: «Він кинув машину в прірву, і полетів, і вистрілив собі в голову... летів у тишу, збавчу, вічну, неймовірно прекрасну» [3, с. 45]. Вихід із межової ситуації автор пов'язує з красою, тонко фіксуючи фокалізацію героя. Фраза «Востаннє здригнувся для нього світ і згас навіки» перехідна. Вона завершує межову ситуацію. У ній ще присутня луна «голосу» Шульги, але його самого вже немає. Наступний абзац – то «голос» автора: «А тоді перед його духом, який у небесній легкості й радісті злетів над умерлим тілом... виник і вознісся Її всемогутній жіночий дух, і сміявся, і плакав, і кликав... і було в ньому таке нестерпно сліпуче сяйво, і така незмірна ласкавість любові, що земною людською мовою і назвати їх незмога, бо немає в ній для того ні слів, ні захватів, ні печалей і зітхань» [3, с. 45].

Завершальні художні рішення автора надали роману нових концептуально-стильових рис. На рівні нарації і розв'язки розмежовано міф героя і міф автора. Упродовж твору їхні «голоси» зближувалися, хоч можна було виявити, як у надрах авторського «голосу» б'ється думка героя. Розв'язка їхніх міфів набуває відмінного концептуального смислу. Розв'язка міфу героя – драма (усвідомлення того, що ідеальна жінка – лише вигадка) і трагедія (самовбивство). Розв'язка міфу автора – гармонія чоловічого й жіночого начал у потойбічній. У розв'язці авторського міфу жінці повертаються ідеальні риси у вигляді сяйва й любові. Ці романтичні риси жінки – основа ідеальних взаємин, які нагадують Біблійний образ раю і формують ще одну жанрову грань твору – роман-утопія. П. Загребельний не спрощує ситуації, а вимогливо простежує тернистий шлях сучасної людини

до істини, шлях, який без участі Творця стає трагічним. Чи пом'якшує запропонована автором розв'язка трагізм художнього світу роману? СENS її в іншому. Як художня умовність, вона не знімає трагізму реального світу, але зберігає можливість діалогу, що активізує позицію читача й відкриває дорогу у відкритий простір думки.

Список використаних джерел

1. Загребельний П. Юлія, або Запрошення до самовбивства. Роман/ Павло Загребельний// Вітчизна. – 1995. – №5–6. – С. 4–88.
2. Загребельний П. Юлія, або Запрошення до самовбивства. Роман/ Павло Загребельний// Вітчизна. – 1995. – №7–8. – С. 12–86.
3. Загребельний П. Юлія, або Запрошення до самовбивства. Роман/ Павло Загребельний// Вітчизна. – 1995. – №9–10 – С. 16–45.
4. Марко В.П. Аналіз художнього твору: навч. посіб./ В. П. Марко. – К.: Академвидав, 2013. – С. 33–39.

Annotation

The article deals with the peculiarities of genre and style of P.Zahrebelny's novel "Julia or the Invitation to Suicide". The novel is analyzed as a serenade novel, requiem novel, psychological and Utopian novel. The conceptual determination of character's and author's myth is studied according to the type of narration, boundary situation and to the denouement. During the escalation of the conflict their voices got closer despite the possibility of an existence of the author's mind inside the mind of the character. The finals of their myths have the different conceptual sense. The final of the character's myth is the drama (the realization of the fakeness of the ideal woman) and the tragedy (the suicide). The final of the authors myth is the harmony of male and female essences in the afterlife. In the final of the author's myth the woman gained her perfection in the form of radiance and love. These romantic features of the woman is the base of the perfect relationships which remind the biblical image of the Paradise. These features form the dystopian peculiarity of the novel, its genre uncertainty, the diffusion of the psychology (the images of emotions, the analysis of emotional conditions) and the philosophy (the image of thought, the reflection of the doings and their results). The tragic sounding of the romantic melodies, the mark of the serenade-novel, loses its importance. The features of the philosophic and requiem novel activate against the background of the psychological one.

Key words: myth, novel, narration, genre, woman, symbol, death.